

หงส์ทอง H. Burdett. (2556, ตุลาคม-ธันวาคม) “หุ่นอาเซียน ศิลปวัฒนธรรมในร่างเล็ก”
วัฒนธรรม. 52(4) : หน้า 98-103.

แผ่นดินเดียว
หงส์ทอง H. Burdett

หุ่นอาเซียน ศิลปวัฒนธรรมในร่างเล็ก

ภาษา ศาสนา และวิถีชีวิตในประเทศอาเซียนนั้น มีความแตกต่างหลากหลาย และมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง แต่กระนั้นจุดเชื่อมโยงทางด้านศิลปวัฒนธรรม ก็ยังมีอยู่ โดยเฉพาะเรื่องราวที่เกี่ยวกับศิลปการแสดง ด้วยแล้ว ย่อมจะมีสิ่งที่น่าสนใจและกลายเป็นจุดร่วมระหว่างวัฒนธรรม ด้วยวิถีชีวิตของเราชาวอาเซียนที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันนั่นเอง เจกเช่น "ศิลปะการแสดงหุ่น" ที่เชื่อมโยงแต่ละประเทศเข้าหากัน เรียกได้ว่าทุกชาติทุกภาษาต่างก็เข้าใจในการสื่อสารผ่านหุ่นตัวเล็กๆ ที่บอกเล่าเรื่องราววัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ของแต่ละชนชาติไว้ได้ไม่ยากนัก เพราะฉะนั้นการแสดงหุ่นจึงเปรียบเสมือนสื่อกลางในการถ่ายทอดวัฒนธรรมของแต่ละชนชาติได้เป็นอย่างดี

หุ่นสายหน้า

หนังสือของ H. Burdett. (2556, ตุลาคม-ธันวาคม) “หุ่นอาเซียน ศิลปวัฒนธรรมในร่างเล็ก”
วัฒนธรรม. 52(4) : หน้า 98-103.

มองอาเซียนผ่านหุ่น

ศิลปะการแสดง “หุ่น” เรียกได้ว่ามีการแสดงแพร่หลายและกลายเป็วัฒนธรรมของแต่ละประเทศ โดยเฉพาะในกลุ่มของอาเซียนด้วยแล้ว ในแต่ละชาติก็จะมีเอกลักษณ์ของตัวหุ่นที่แตกต่างกันไปตามวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ โดยลักษณะของหุ่นที่ใช้แสดงนั้น บางประเทศอาจจะไม่มีรูปแบบเป็นหุ่นกระบอกอย่างที่เราค้นเคย แต่จะเป็นการเล่นผ่านเงาของตัวหุ่น คล้าย ๆ กับหนังตะลุงหรือหนังใหญ่ในบ้านเรา เรียกว่า “หุ่นเงา” เช่น หุ่นเงาของมาเลเซีย หรือหุ่นเงาของอินโดนีเซียที่มีชื่อเรียกว่า “วายัง กุลิต” (Wayang Kulit) รวมไปถึง “หุ่นหนัง” ของประเทศกัมพูชาด้วยเช่นกัน โดยจะมีชื่อเรียกว่า “สะเปกธม” (Sabek Thom) เป็นต้น

เมื่อพิจารณาความคล้ายคลึงของวัฒนธรรมการแสดงหุ่นในแถบเพื่อนบ้านเราแล้ว จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมหุ่นเชิดของประเทศริมฝั่งลำน้ำโขงนั้น ไม่ว่าจะประเทศไทย ลาว พม่า และกัมพูชา ต่างก็ดูเหมือนว่ามีความคล้ายคลึงกัน ทั้งรูปลักษณะและเรื่องราวที่นำมาแสดง เห็นได้จากลักษณะโครงสร้างของหุ่น และรูปแบบที่ส่วนใหญ่จะเป็นหุ่นกระบอก และมีหนังใหญ่ที่เล่นกับเงาด้วยเช่นกัน

ซ้าย: หุ่นกระบอกไทย
ขวา: การเชิดหุ่นกระบอกของไทย

หุ่นกระบอกของไทย

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์หุ่นกระบอกของไทยได้เริ่มมีการแสดงอย่างแพร่หลายในสมัยรัชกาลที่ ๕ แต่ก่อนหน้านั้นก็เริ่มมีปรากฏอยู่บ้างแล้ว โดยสันนิษฐานว่ามีต้นแบบมาจากหุ่นจีนไหหลำ ซึ่งสาเหตุที่เรียกว่า “หุ่นกระบอก” นั้นก็เนื่องมาจากการใช้กระบอกไม้ไผ่มาเป็นแกนของตัวหุ่น โดยตัวหุ่นกระบอกจะประกอบขึ้นด้วยส่วนสำคัญ ๔ ส่วน ได้แก่ ศีรษะหุ่น ลำตัว มือ เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับแรก ๆ นิยมเล่นกันในแถบเมืองเหนือ เช่น สุโขทัย อุตรดิตถ์ และนครสวรรค์ แล้วก็ขยายไปสู่จังหวัดอื่น ๆ ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทยในที่สุด โดยจะเห็นได้ว่า เมื่อเข้าสู่ภาคไหน ตัวหุ่นก็จะถูกปรับเปลี่ยนเพื่อให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตและเรื่องราวของภาคนั้น ๆ

โดยวิธีการแสดงหุ่นกระบอกคล้ายกับการแสดงละครว่า หากแต่จะมีการเปลี่ยนท่าทางให้หุ่นกระบอก ซึ่งหุ่นจะเป็นตัวแสดงอยู่หน้าฉาก และมีผู้พากษ์บทเจรจาขับร้องประกอบการแสดง หรือในบางเรื่องอาจจะไม่มีบทพูดเลยก็ได้ โดยจะใช้การแสดงออกด้านท่าทางเป็นตัวบอกเล่าและสื่อความหมายแทนภาษาพูด สำหรับเนื้อเรื่องที่นิยมนำมาแสดงหุ่นกระบอกในบ้านเราก็คือพระอภัยมณี ไกรทอง ขุนช้างขุนแผน หรือ รามเกียรติ์ เป็นต้น ส่วนดนตรีประกอบการแสดงนั้นก็มักจะใช้วงปี่พาทย์เครื่อง ๕ ร่วมกับการร้องดำเนินเรื่องราว

ในอดีตหุ่นกระบอกเป็นการแสดงที่นิยมเป็นอย่างมาก โดยเราจะสามารถพบเห็นการแสดงหุ่นกระบอกได้ตามงานพิธีการต่าง ๆ ไปจนถึงงานทั่ว ๆ ไป ซึ่งจัดแสดงเพื่อความสนุกสนานและสร้างความบันเทิงให้กับผู้ชม เช่น งานสงกรานต์ ปีใหม่ ฉลองสมโภชน์ต่าง ๆ รวมทั้งงานศพด้วย

หนังสือของ H. Burdett. (2556, ตุลาคม-ธันวาคม) “หุ่นอาเซียน ศิลปวัฒนธรรมในร่างเล็ก”
วัฒนธรรม. 52(4) : หน้า 98-103.

หุ่นสายพม่า

หุ่นสายของพม่ามีต้นกำเนิดย้อนกลับไป ๕๐๐ - ๖๐๐ ปี เลยกี่เดียว โดยมีชื่อเรียกว่า Yoke Thay หรือ หุ่นสาย มีลักษณะเป็นหุ่นสาย โดยเป็นหุ่นไม้แกะเป็นชิ้นส่วนต่างๆ แล้วนำมาร้อยต่อกันเป็นตัวหุ่น และใส่สายสำหรับเชิดตามลำตัว แขน และขาเพื่อให้เกิดการเคลื่อนไหว เป็นท่าทางตามบทบาทการแสดง หุ่นสายของพม่า นั้นถือเป็นการรวมตัวกันของศิลปะหลายแขนงเข้าด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นงานประติมากรรม จิตรกรรม ทัศนกรรม และการละคร

หุ่นสายของพม่า นั้น จะมีตัวหุ่นที่สวยงามประดับตั้งแต่การเลือกไม้เนื้อดีที่จะทำเป็นตัวหุ่น มีการใช้เส้นผมจริง โดยช่างจะแกะสลักเส้นสายลวยลายด้วยความบรรจง องค์ประกอบของหุ่นจะต้องเคลื่อนไหวได้อย่างอิสระ โดยแยกออกจากส่วนหัว และส่วนประกอบอื่นๆ ก็จะต้องได้สัดส่วนตามกายวิภาค ประกอบกับเครื่องแต่งกายที่มีสีสันสดใส ร่วมกับแผ่นโลหะเป็นประกาย ที่สำคัญหุ่นแต่ละตัวก็จะมีเส้นสายในการชักที่แตกต่างกัน เพราะฉะนั้น หากผู้ชักหุ่นเปลี่ยนตัวละครก็จะต้องเริ่มเรียนรู้ตัวหุ่นใหม่ด้วยเช่นกัน

เนื้อหาเรื่องราวที่ใช้ ในการแสดงของหุ่นสายนั้น ก็จะมีหลายมิติ ตั้งแต่สังคมชาวบ้านไปจนถึงระดับพระเจ้าแผ่นดิน เรียกได้ว่าเป็นทั้งศิลปะพื้นบ้าน และนาฏกรรมชั้นสูง โดยเรื่องราวที่นิยมนำมาแสดงก็จะเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า เช่น ชาดกต่างๆ รวมไปถึงตำนานเกี่ยวกับภูตผีวิญญาณ ตำนานศาสนสถาน วรรณคดีนิทานพื้นบ้านต่างๆ หรือแม้กระทั่งเนื้อหาที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ เพื่อให้สอดคล้องไปกับสภาพทางการเมืองเนื้อหาที่นำมาแสดงจึงทำให้ผู้ชมได้เรียนรู้เกี่ยวกับวรรณคดี ประวัติศาสตร์ และศาสนา อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวพม่าได้เป็นอย่างดี

หุ่นสายพม่า

การแสดงเชิดหุ่นสายพม่า

๑๐๐ วัฒนธรรม

หนังสือของ H. Burdett. (2556, ตุลาคม-ธันวาคม) “หุ่นอาเซียน ศิลปวัฒนธรรมในร่างเล็ก”
วัฒนธรรม. 52(4) : หน้า 98-103.

หุ่นกระบอกจากอินโดนีเซีย

หุ่นอินโดนีเซีย

การเชิดหุ่นกระบอกจากประเทศอินโดนีเซีย มีการเล่นกันในกลุ่มชนพื้นเมืองอินโดนีเซียมานานหลายพันปี ในช่วงศตวรรษที่ ๑๖ โดยหุ่นกระบอกรักจะใช้เป็นสื่อในการเล่ามหากาพย์อินดูเรอรัมเกียรตีและมหากาพย์รามายณะ ซึ่งเป็นเรื่องราวของความดีและความชั่ว การแสดงหุ่นที่อินโดนีเซียจะแบ่งเป็น “หุ่นเงา” หรือ “วายังกูลิต” (Wayang Kulit) และ “หุ่นกระบอกรัก” หรือ “วายังโกเล็ก” (Wayang Golek)

วายังกูลิต หรือหุ่นเงานั้น มีความคล้ายคลึงกับหนังตะลุงของไทยเรา แต่ก็มีจุดแตกต่างที่เห็นได้ชัดนั่นก็คือ เนื้อหาและรูปร่างหน้าตาของตัวหุ่น เพราะหุ่นวายังกูลิตจะมีจมูกยาวและใหญ่ อีกทั้งชุดแต่งกายก็ยิ่งเต็มไปด้วยรายละเอียด ดูมีมนต์ขลังน่ายำเกรง

สำหรับ วายังโกเล็ก หรือหุ่นกระบอกรักนั้นจะทำการแสดงโดยไม่ต้องอาศัยแสงและฉากเหมือนหุ่นเงา ลักษณะเด่นก็คือ ความสมจริงแบบสามมิติของหุ่นกระบอกรัก โดยจะทำมาจากไม้เนื้อเบา แกะสลักอย่างประณีต มีใบหน้างดงาม สวยสง่าด้วยเครื่องประดับศีรษะ พร้อมกับทาบปากสีแดงสด ประดับตกแต่งด้วยอัญมณีสีฟ้า ดวงตา เส้นคิ้วผม หนวดเคราเขียนด้วยสีดำเข้ม โดยรวมแล้วจะประณีตบรรจงในทุกรายละเอียดของตัวหุ่น อีกทั้งการแสดงของหุ่นเชิดวายังโกเล็กนั้นก็ยิ่งแบ่งเป็นอีก ๒ แบบคือ “โกเล็กเซปัก” (Golek Cepak) ซึ่งจะเป็นการบอกเล่าชีวประวัติของ Amir Hamza ลูกของท่านนบีไมฮัมหมัด ส่วน “วายังโกเล็กปูร์วา” (Wayang Golek Purwa) นั้นก็จะมีพื้นฐานการแสดงเหมือนกับวายังกูลิต แต่ใช้แสดงให้กับเจ้านายชั้นสูงและขุนนาง ของเกาะซุนดา (บาหาลี)

การแสดงหุ่นกระบอกรัก “วายังกูลิต” ของมาเลเซีย

หุ่นเงามาเลเซีย

สำหรับประเทศมาเลเซียนั้นมีการแสดงหุ่นเงาที่เรียกว่า “วายังกูลิต” เช่นเดียวกับอินโดนีเซีย ซึ่งมีลักษณะคล้ายหนังตะลุงทางภาคใต้ของไทยเรา โดยการแสดงหุ่นเงาของมาเลเซีย นั้น ถือเป็นการเล่นเพื่อพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ เพื่อแสดงออกถึงความเคารพในครูบาอาจารย์ นอกจากนั้นก็ยังมีการปรับประยุกต์ใช้เล่นเพื่อความบันเทิงด้วยเช่นกัน โดยเนื้อหาสาระของการแสดงจะปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย มีความตลกขบขัน เพื่อดึงดูดผู้ชมมากขึ้น นอกจากการแสดงวายังกูลิตแบบประเพณี และแบบประยุกต์แล้ว มาเลเซียยังมีการแสดงหุ่นร่วมสมัย หรือหุ่นแบบตะวันตก ซึ่งก็ได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ

หนังสือของ H. Burdett. (2556, ตุลาคม-ธันวาคม) “หุ่นอาเซียน ศิลปวัฒนธรรมในร่างเล็ก”
วัฒนธรรม. 52(4) : หน้า 98-103.

การแสดงหุ่นของคณะละครหุ่นแห่งชาติ ณ นครเวียงจันทน์

หุ่นระบอลาว

สามารถแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ “กลุ่มหุ่นอ็อบิก” หรือหุ่นตุ๊กตา เป็นหุ่นลาวประเพณี จะมีโครงสร้างและรูปร่างคล้ายหุ่นของบ้านเรา แต่เสื้อผ้าเครื่องประดับต่างๆ จะมีรายละเอียดน้อยกว่า ซึ่งหุ่นอ็อบิกนี้ นิยมแสดงในวัง เรื่องที่มักจะนำมาแสดงนั้นก็ต่างจากบ้านใกล้เรือนเคียงนัก เช่น รามายณะและตำนานท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งการแสดงไม่ได้มุ่งเน้นไปที่ความสนุกสนานเป็นหลัก แต่จะเป็นการแสดงเพื่อสักการบูชาจิตวิญญาณแห่งบรรพบุรุษ การแสดงจะมีพิธีกรรมสูง กระทั่งปัจจุบันก็ค่อนข้างจะมีผู้เชิดเหลืออยู่น้อยมาก

อีกกลุ่มหนึ่งได้แก่ “หุ่นของคณะละครหุ่นแห่งชาติ ณ นครเวียงจันทน์” เป็นกลุ่มที่ปรับเปลี่ยนมาจากกลุ่มหุ่นระบอประเพณี โดยผสมผสานศิลปะร่วมกับฝั่งยุโรปจากนักเชิดหุ่นชาวฝรั่งเศส รูปแบบการแสดงจึงมีความหลากหลาย คือเป็นทั้งหุ่นเชิด หุ่นมือ การแสดงละครใบ้ มีการประยุกต์วัสดุพื้นบ้านเพื่อนำมาประกอบเป็นหุ่น อีกทั้งยังมีการนำเสนอเรื่องราวที่มีความทันสมัยมากขึ้นตามสถานการณ์ต่างๆ

หุ่นระบอน้ำเวียดนาม

การแสดง “หุ่นระบอน้ำ” (Water Puppetry) ของเวียดนามเป็นผลสืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมการปลูกข้าวของชาวเวียดนามซึ่งมีความผูกพันกับน้ำมาช้านาน ดังนั้นหุ่นระบอของชาวเวียดนามจึงถูกเชิดและแสดงโดยมีน้ำเป็นเวทีนั่นเอง ซึ่งเสน่ห์ของหุ่นระบอหน้านั้น นอกจากจะใช้น้ำเป็นหนึ่งในองค์ประกอบของฉากแล้ว น้ำยังทำหน้าที่คล้ายม่าน คอยปิดบังไม่ให้เชิด และกลไกพิเศษต่างๆ ภายในอีกอย่างนั้นก็คือความงดงามในเชิงช่างหัตถศิลป์ในการสร้างและตกแต่งตัวหุ่นให้มีบุคลิกหน้าตาตามเขม มีเสื้อผ้าเครื่องประดับที่งดงาม โดยด้านหลังตัวหุ่นระบอจะสลักเอาเนื้อไม้ออก เพื่อให้ใส่กลไกในการเชิด ส่วนใบหน้าก็ถูกขีดเขียนขึ้นอย่างประณีต มีการเขียนเส้นวงคิ้ว และดวงตาด้วยสีด้า และประดับด้วยกระดาษเงินหรือทองเพื่อความงดงาม

โดยตัวละครต่างๆ นั้นสามารถแบ่งจำพวกได้ เช่น “สัตว์ศักดิ์สิทธิ์” เช่น มังกร เต่า สิง โคน สำหรับ “สัตว์ทั่วไป” ก็ได้แก่ ควาย เป็ด หรือแมวป่า และสุดท้ายจะเป็น “กลุ่มที่มีรูปเป็นมนุษย์” ได้แก่ นางฟ้า กษัตริย์ ทหาร ข้าราชการ ชาวประมง ชาวบ้าน และเด็ก เป็นต้น โดยใช้เครื่องดนตรีประกอบการแสดงพื้นฐานอยู่สามชิ้น คือ กลอง ฉาบ ไม้เคาะ กระทั่งยุคหลังๆ ได้เริ่มมีการเพิ่มเครื่องดนตรีเข้ามาเพื่อสร้างท่วงทำนองให้มีความน่าสนใจยิ่งขึ้น อย่าง ซอ และ ซลุ่ยจีน เป็นต้น

การแสดงหุ่นระบอของสิงคโปร์

๑๐๒ วัฒนธรรม

หนังสือของ H. Burdett. (2556, ตุลาคม-ธันวาคม) “หุ่นอาเซียน ศิลปวัฒนธรรมในร่างเล็ก”
วัฒนธรรม. 52(4) : หน้า 98-103.

การแสดง “หุ่นกระบอกน้ำ” (Water puppetry) ของเวียดนาม

หุ่นสิงคโปร์

การแสดงหุ่นของสิงคโปร์นั้นผสมผสานการแสดงจากหลากหลายประเทศ เนื่องจากเคยอยู่ภายใต้การปกครองของตะวันตก ตั้งแต่โปรตุเกสจนมาถึงอังกฤษ ส่งผลให้วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนสิงคโปร์มีการผสมผสานความเป็นพื้นถิ่นแบบคนมลายู คนจีนโพ้นทะเล และความเป็นตะวันตกอย่างประเทศเจ้าอาณานิคมเข้าด้วยกัน การแสดงหุ่นกระบอกจึงรับอิทธิพลจากชาติอื่นๆ เข้ามาร่วมด้วย เช่นละครหุ่นสายอุปรากรจีน ซึ่งจะมีการแสดงคล้ายๆ กับจีนนิยมเล่นเรื่องไซอิ๋ว หรือหุ่นสาย หุ่นมือแบบยุโรป ที่ใช้เล่นเพื่อความบันเทิงแก่เด็กและคนทั่วไป

การแสดงเป็นละครที่ใช้คนเล่นร่วมกับการแสดงหุ่นโดยตัวหุ่นก็จะมีการปรับเปลี่ยนไปตามรูปแบบละครที่เล่น บางครั้งก็จะเป็นกระต๊าก โดยใช้เทคนิคของหุ่นเงา บ้างก็จะเป็นหุ่นมือหรือหุ่นเชิด หรือบางครั้งก็จะเป็นการนำของใช้ใกล้ตัวมาประกอบเป็นหุ่น โดยแสดงนิทานสำหรับเด็ก และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ทั้งหมดที่ได้กล่าวมานั้นถือเป็นศิลปะการแสดงของแต่ละประเทศในอาเซียนได้มีส่วนร่วมกัน แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงอันเป็นจุดร่วมทางวัฒนธรรม แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นแต่ละประเทศต่างก็กำลังประสบกับปัญหาอย่างเดียวกัน นั่นก็คือ ความนิยมในศิลปะเหล่านี้กำลังจะถูกกลืนจากสังคมสมัยใหม่ เนื่องจากปัจจุบันมีความบันเทิงหลากหลายรูปแบบเข้ามาแทนที่การแสดงหุ่นกระบอก ดังนั้นจึงส่งผลให้หลาย ๆ คณะได้ปิดตัวลงไป เพราะไม่อาจทานทนกับแรงโน้มถ่วงหน้าทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีตามยุคสมัยได้ รวมถึงประชาชนต่างก็ให้ความสนใจน้อยลงต่างจากในอดีต เป็นผลให้ภาครัฐของแต่ละประเทศต่างเร่งส่งเสริมเพื่อฟื้นฟูศิลปะแขนงนี้ เพื่อให้การแสดงหุ่นยังคงดำรงอยู่สืบทอดเป็นมรดกของชาติ และเป็นมรดกของชาวอาเซียนร่วมกัน

เอกสารอ้างอิง

- หุ่นละครเล็ก สื่อศิลปศิลป์ สืบสานจิตวิญญาณไทย (๒๕๕๐). กรุงเทพฯ : แปลน โนทิฟ ดิจิตัล มีเดียแอนด์เพอร์ฟอร์แมนซ์. (๒๕๕๕). การศึกษาวิจัยและการ หุ่นกระบอกไทย สื่อพื้นบ้านในภูมิภาคตะวันตก. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ซีวีวีดีนา.
- มาลินี ศิลภาวิตร. (๒๕๕๓). ระบำและละครในเอเชีย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เอนก นาวิกมูล. (๒๕๕๕). หุ่นเมืองไทย. กรุงเทพฯ : พิมพ์คำ.
- จักรพันธ์ ไร่ขัยกุล. (๒๕๕๒) หุ่นจักรพันธ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ
- สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ ๑๒ เรื่องที่ ๒ หุ่นกระบอกไทย ประวัติความเป็นมาของหุ่นกระบอกไทย.

ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๖ ๑๐๓